

УДК 366.14

Н.М. Дочинець, Г.М. Кампо
Ужгородський національний університет

ПРОСВІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ПОЛІТИКИ КОНСЮМЕРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан впровадження основ споживчих знань у систему освіти України, підвищення рівня професійної підготовки фахівців сфери захисту прав споживачів, забезпечення правової освіти підприємців, поширення інформації серед населення про діяльність організацій консюмеристів.

Ключові слова: консюмеризм, права споживачів, консюмеристська політика, Держспоживстандарт України.

В статье рассмотрены состояние внедрения основ потребительских знаний в систему образования Украины, повышения уровня профессиональной подготовки специалистов сферы защиты прав потребителей, обеспечение правового образования предпринимателей, распространение среди населения информации о деятельности организаций-консюмеристов.

Ключевые слова: консюмеризм, права потребителей, консюмеристская политика, Госпотребстандарт Украины.

The article deals with the state of implementation of the foundations of consumer knowledge in the education system of Ukraine, raising the level of training specialists in the sphere of consumer protection, provision of legal education business, information dissemination about the activities of consumerism organizations among the public.

Key words: consumerism, consumers' rights, consumerism policy, State Consumer Standard Committee of Ukraine.

У Керівних принципах Генеральної Асамблеї ООН з питань захисту прав споживачів проголошено, що споживчі права є невід'ємною частиною прав людини. Обізнаність щодо прав споживачів, розуміння європейського виміру споживчої політики в Україні є чинниками, що значно збагачують суспільно-економічні стратегії розвитку держави, оскільки сприяють формуванню раціональної економічної поведінки людини, розвитку раціонального економічного мислення. Вміння орієнтуватись на ринку товарів та послуг, знаходити інформацію споживчого характеру, компетентність у сфері реалізації своїх споживчих прав мають стати результатами такого напрямку консюмеристської політики в Україні, як просвітництво у сфері захисту прав споживачів. Сьогодні просвітництво у сфері захисту прав споживачів стає важливим компонентом державної політики консюмеризму, а споживча освіта є одним із найактуальніших завдань системи освіти України.

Ряд учених, зокрема О.О. Гриценчук, О.О. Овчарук [1], В.І. Мірошниченко [2], займаються дослідженням проблем споживчої освіти в Україні. Однак, на наш погляд, сьогодні актуалізується вивчення і вдосконалення не лише процесу впровадження споживчих знань у систему вітчизняної освіти, а й просвітництва у сфері захисту прав споживачів серед населення загалом.

Мета статті полягає в аналізі стану реалізації політики просвітництва у сфері консюмеризму, а саме заходів з впровадження основ споживчих знань у систему освіти, підвищення рівня професійної підготовки фахівців сфери захисту прав споживачів, забезпечення правової освіти підприємців, поширення інформації серед населення про діяльність організацій-консюмеристів.

Просвітництво реалізується шляхом інформування, консультування та навчання населення. Одним із найважливіших і найскладніших завдань консюмеристської політики в Україні є впровадження основ споживчих знань у вітчизняну систему

освіти. Перший крок у цьому напрямку зроблено у 2003 році Держспоживстандартом України, коли було налагоджено співпрацю з Міністерством освіти і науки України з метою популяризації споживчих знань, формування споживчої свідомості у молодого покоління. Результатом такої співпраці стало затвердження спільної Програми дій щодо запровадження спецкурсу «Основи споживчих знань» у системі загальної освіти.

Курс за вибором «Основи споживчих знань» було включено до річних планів роботи відділів освіти на обласному та районному рівнях. Проведено семінари за участю спеціалістів відділів (управлінь) освіти, методистів РМК (ММЦ), керівників районних, міських методичних об'єднань, вчителів економіки з проблеми «Загальні підходи до впровадження навчальних курсів зі споживчих знань у загальноосвітніх навчальних закладах». Протягом 2007–2009 до участі у навчально-методичних семінарах було залучено 27 обласних інститутів, близько 300 методичних об'єднань та сформовано мережу кафедр, на яких викладається спецкурс «Основи споживчих знань» для педагогічних працівників.

Сьогодні основи споживчих знань як змістовий компонент викладається у загальноосвітніх навчальних закладах як предмет за вибором у загальному пакеті дисциплін за економічним профілем.

В 2008-2009 навчальному році як окремий курс за вибором «Основи споживчих знань» викладався в 504 школах країни. Ще на період розробки навчально-методичних матеріалів виявилось, що заявки на впровадження курсу подало близько 3500 загальноосвітніх навчальних закладів. У 2009-2010 навчальному році кількість шкіл, де введено в програму цей курс, подвоїлася – 3120 шкіл [3]. Дані школи стали пілотними для впровадження курсу за вибором «Основи споживчих знань». Зараз курс викладається більш ніж в 10000 загальноосвітніх навчальних закладах.

На сьогодні ті загальноосвітні навчальні заклади, що не мають можливості ввести окремий курс зі споживчих знань, використовують елементи та матеріали курсу в рамках основних курсів, зокрема таких предметів, як хімія, біологія, етика. Також в школах викладаються факультативні курси, як, наприклад, «Подорож у світ економіки», «Основи сімейного господарювання», «Цікава економіка», «Ділова активність», які містять теми, що сприяють формуванню культури грамотної споживчої поведінки.

Міністерством освіти і науки України до типової навчальної програми «Основи правових знань» для учнів професійно-технічних навчальних закладів, які отримують повну загальну середню освіту, включено розділ, що охоплює такий навчальний матеріал: права та обов'язки споживача; оформлення договору (юридична сторона); залучення юридичних органів при виникненні непорозумінь у галузі торгівлі, побутового обслуговування населення та ресторанного господарства; захист господарських прав та інтересів; розгляд господарських суперечок. Учням професійно-технічних навчальних закладів, які є учасниками щорічного Всеукраїнського конкурсу «Мої права», рекомендована тематика творчих робіт, рефератів, плакатів, що передбачає, зокрема, і розгляд проблем споживача.

Не дивлячись на певні кроки у розвитку споживчої освіти у ЗНЗ, залишається ряд проблем у цій сфері. Науковці О.О. Гриценчук, О.О. Овчарук рекомендують, зокрема, такі заходи підтримки та оновлення освітньої політики в галузі споживчої освіти:

1) для застосування цілісного підходу для впровадження споживчої освіти науковим та відомчим освітнім установам необхідно розробити концепцію споживчої освіти, до якої увійшло б поступеневе бачення впровадження споживчої освіти,

починаючи з початкового ступеню ЗНЗ. Концепція має базуватись на останніх законодавчих змінах та співвідноситись з загальноєвропейським та світовими підходами в даній галузі. При цьому необхідно розробити навчальні матеріали для початкової школи;

2) змінене законодавство у сфері прав споживачів досі не відображено у навчальних програмах та відповідній навчально-методичній літературі. Саме тому оновлення навчальних програм, змісту підручників та навчальних посібників було б своєчасним для сучасного впровадження споживчої освіти, як елементу формування свідомого громадянина;

3) спрямованість змісту освіти на засвоєння системи знань, що традиційно склалась донедавна, не відповідає вимогам часу. Сучасний світ потребує від громадян вміння ефективно взаємодіяти, відповідати викликам, бути соціально адаптивними та гнучкими у прийнятті рішень, володіти необхідними життєвими компетентностями, що дозволять застосовувати їх у повсякденному житті, підготують молодь до нових ролей у суспільстві. На ринку споживання благ, товарів та послуг дитині сьогодні та дорослому в майбутньому необхідно не тільки сформулювати розуміння в даній сфері, а й вміти його застосувати щодня. Саме тому при розробці концепції, навчальних програм та навчально-методичних матеріалів споживчої освіти бажано розробникам спиратись на загальноєвропейські та світові підходи до формування змісту освіти, а саме на компетентісну спрямованість всіх елементів споживчої освіти. Важливо також створити дієвий моніторинговий механізм, що дозволив би відслідковувати стан та прогрес у набутті учнями необхідних компетентностей, та такий, що відповідав би кращим світовим зразкам;

4) важливим фактором для впровадження елементів споживчої освіти є те, що як елемент основ економічних та правових знань споживча освіта може бути одним з ефективних механізмів формування свідомого громадянина сучасного суспільства. Отже, її можна розглядати як змістовий елемент, що підсилює громадянську компоненту, яка несе в собі потужну виховну функцію. Не виключаючи наскрізного запровадження елементів споживчих знань у зміст освіти та з огляду на те, що в Україні вже існує практика включення елементів споживчих знань до навчальних програм середньої та старшої школи (універсального та іншого профілів) слід особливо зосередити зусилля розробників на 5-6 класах, де даний аспект висвітлено недостатньо, а вік школярів (10-11 років) може бути найбільш чутливим та продуктивним у сприйнятті та відтворенні знань та навичок у галузі споживчих послуг;

5) при розробці навчальної програми та курсу з питань споживчої освіти слід врахувати вже існуючі програми та курси та доповнити його там, де даний аспект не був закладений. Крім того, навчальний курс зі споживчої освіти може бути розроблений на модульній основі, оскільки окремі тематичні модулі можуть бути використані і в рамках окремого навчального курсу (за вибором), і як окремі модулі в рамках інших предметів, і як окремі заняття в рамках позакласної роботи. Такий курс доцільно побудувати на інтерактивних методах навчання, а навчальні матеріали подати в цікавій сучасній та привабливій для школярів різного віку формі;

6) підготовка вчителів є важливим елементом успішного просування споживчої освіти у шкільній освіті. Питання споживчої освіти мають увійти до навчальних програм вищих навчальних закладів, що готують вчителів економіки, права та інших спеціалістів. У системі післядипломної педагогічної освіти бажано створити курс для вчителів, що викладають основи споживчих знань та ввести їх у перелік змісту курсів підвищення кваліфікації. Даний курс має бути компетентісно орієнтований та базуватись на інтерактивних формах та методах підготовки фахівців [1].

Важливим компонентом ефективного впровадження споживчої освіти в Україні є просування даної тематики на всіх рівнях освіти, зокрема й у вищій школі. Важливим у системі вищої освіти на сьогодні є вивчення економічної теорії, впровадження її нових розробок у практику вдосконалення системи освіти. Адже суттєве підвищення рівня інвестиційних вкладень у людський капітал, дотримання в умовах ринку прав людини та, в даному контексті — прав споживачів, є необхідним чинником розбудови економічно розвиненого суспільства. Мережа навчальних закладів, що запроваджує навчальний курс за вибором «Основи споживчих знань» у 2009/2010 н.р. нараховувала 750 ВНЗ різних рівнів акредитації [3].

До політики впровадження у систему освіти основ споживчих знань все активніше залучаються громадські організації. Так, зокрема, УАС та Добродійний фонд „Інститут споживання” у 2000 році реалізували видання навчального посібника „Основи споживчих знань”, автор І.В. Шебулдаєва [4]; регіональним благодійним фондом „Майбутнє” започатковано проект щодо розробки та впровадження навчального курсу „Основи споживчих знань” у рамках навчальної програми для 11 класу як курс за вибором; у 2001 році ця ж організація сприяла виданні посібника „Основи культури споживання”, автори С.П. Петрущенко, Н.В. Петрущенко [5]; громадська організація „Союз споживачів України” здійснила освітній проект „Стоп продаж сигарет неповнолітнім”; у 2008 році за підтримки Спільного проекту ЄС та ПРООН „Спільнота споживачів та громадські об’єднання” видано і безкоштовно поширюється для вищих навчальних закладів навчальний посібник „Основи споживчих знань” [6], що розрахований для викладання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації в рамках курсу „Економічної теорії”.

Перспективність роботи з впровадження основ споживчих знань в освітній процес не викликає сумнівів. Однак не слід нехтувати іншими заходами зі споживчого просвітництва. Так, зокрема, підвищенню загального рівня освіченості у сфері захисту прав споживачів сприяє ряд періодичних видань, створених за ініціативи консюмеристських державних і недержавних організацій:

– з 1997 року виходить науково-технічний журнал „Стандартизація, сертифікація, якість”, засновниками якого виступають Держспоживстандарт України, НАН України, ДП „УкрНДНЦ”;

– у 2003 році Всеукраїнським державним науково-виробничий центром стандартизації, метрології, сертифікації та захисту прав споживачів (Укрметрест-стандарт) започатковано видання збірника нормативно-правових актів з питань захисту прав споживачів “Вісник захисту прав споживачів” та видано інформаційний бюлетень “Держава і споживач”;

– з червня 2003 року почав виходити додаток до газети “Кієвській телеграфъ” “Потребитель”. Це спільний проект Держспоживстандарту України і ЗАТ “Інформаційно-видавничої групи “Телеграфъ”, який дає можливість доводити до широкого кола громадян різні аспекти державної політики у сфері захисту прав споживачів та технічного регулювання;

– у 2005 році розпочато випуск журналу Держспоживстандарту України „Захист споживача”;

– всеукраїнською громадською організацією „Союз споживачів”, асоціацією „Укрінтерстандарт” та ДП „Інформаційно-консалтинговий центр „Експерт” у 2005 році засновано щомісячний журнал „Потребитель плюс рынок”.

Якісне виконання заходів щодо захисту прав споживачів вимагає високу підготовку відповідного персоналу. Саме тому Міністерством освіти і науки України

розроблено заходи щодо підвищення рівня професійної підготовки та перепідготовки працівників сфери захисту прав споживачів. Розроблено та затверджено Державні стандарти вищої освіти з напрямку “Торгівля” та “Економіка і підприємництво”. До навчальних програм вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців з освітнього напрямку “Торгівля”, а також навчальними закладами післядипломної освіти при наданні другої вищої освіти, питання захисту прав споживачів обов’язково включаються до навчальних курсів „Комерційна діяльність”, „Основи підприємництва”.

Інститутом вищої кваліфікації Київського національного торговельно-економічного університету, Інститутом післядипломної освіти Львівської комерційної академії започатковано надання освітньої послуги з перепідготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня „Магістр” та „Бакалавр” за спеціальностями „Експертиза товарів та послуг” та „Товарознавство та експертиза товарів у митній справі”. Міжгалузевим інститутом підвищення кваліфікації та перепідготовки спеціалістів споживчої кооперації при Полтавському університеті споживчої кооперації України та Інститутом післядипломної освіти Львівської комерційної академії постійно здійснюється підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів системи споживчої кооперації України.

Кадрова політика Держспоживстандарту України зорієнтована на використання компетентних працівників. Цьому сприяє створений у 2003 році „Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” (ДП „УкрНДНЦ”), який є базовим навчальним закладом післядипломної освіти в системі Держспоживстандарту України [7]. Тут здійснюється підвищення кваліфікації керівного та технічного персоналу сфери захисту прав споживачів.

Одним із дієвих заходів, спрямованих на підвищення професійного рівня фахівців даної сфери, є тісна співпраця Держспоживстандарту України з Київським національним торговельно-економічним університетом. Щорічно тут здійснюється підготовка фахівців із спеціальності “Експертизи товарів і послуг”. На сьогодні за цією спеціальністю, яка акредитована за найвищим рівнем, навчається понад 150 студентів.

З метою реалізації заходів співпраці Університетом розроблено загальну концепцію підготовки спеціалістів, в основу якої покладені сучасні прогресивні підходи до захисту прав споживачів. Вперше в Україні науковцями Університету розроблено державний стандарт вищої освіти для спеціальності “Експертиза товарів і послуг”; здійснено науково-методичне забезпечення нових професійно орієнтованих дисциплін „Організація захисту прав споживачів”, „Організація та технологія інспектування”, „Експертиза товарів та послуг” та інших; створені підручники та навчальні посібники, а саме: „Історія розвитку консюмеризму”, автор О.М. Язвінська [8]; „Експертиза товарів та послуг”, автори Т.М. Коломієць, Н.В. Притульська, О.Л.Романенко [9]; „Організація та технологія інспектування”, автори Н.Г. Салухіна, О.Т. Башкатова [10].

Студенти товарознавчого факультету, на якому здійснюється підготовка фахівців із захисту прав споживачів, відвідують відповідні структурні підрозділи Держспоживстандарту України в процесі вивчення дисциплін (проведення практичних, лабораторних робіт), знайомляться з нормативною базою захисту прав споживачів під час проходження різних за спрямуванням видів практики (з організації захисту прав споживачів, з експертизи товарів та послуг, переддипломна), працюють з матеріалами реальних справ захисту прав споживачів, беруть участь у перевітках діяльності суб’єктів господарської діяльності.

Теми дипломних та магістерських робіт узгоджуються з Держспоживстандартом України, їх захист відбувається при безпосередній участі керівництва Держспоживстандарту України. Випускники Університету працюють у багатьох структурних підрозділах Держспоживстандарту України: територіальних УСЗПС, Українському центрі з проблем захисту прав споживачів, інших підрозділах. Укладено домовленість з Інститутом вищої кваліфікації Університету про підвищення кваліфікації працівників сфери захисту прав споживачів Держспоживстандарту України зі спеціальності “Експертиза товарів і послуг”.

З початку 2009/2010 навчального року на базі кафедри управління освітою НАДУ розроблено та розпочато впровадження навчального курсу для державних службовців «Основи споживчої політики в системі державного управління». У рамках курсу висвітлюються питання розвитку споживчої політики в системі державного управління в Україні. Подається огляд матеріалів щодо міжнародних та вітчизняних практик захисту прав споживачів, досвіду досудового захисту прав споживачів та ролі державних органів у цих процесах. Значна увага приділяється ролі громадського сектору та діяльності організацій громадянського суспільства в захисті прав споживачів в Україні та світі [3].

У комплексі проблем освіченості населення з питань захисту прав споживачів вагоме місце займає рівень правової освіти представників підприємництва. Тому при плануванні системи заходів з просвітництва у сфері захисту прав споживачів слід враховувати і таку категорію суб’єктів ринкових відносин, як підприємці.

В Україні заходи з просвітництва підприємців активно здійснюються з 2003 року. Протягом 2003 року Держпідприємництво України запровадило освітню програму для підприємців. У рамках програми в 11 регіонах України проведено цикл навчальних семінарів, у тому числі на тему “Правові основи підприємницької діяльності”, для кількості слухачів кількістю понад 1500 чоловік [11].

Для забезпечення правової освіти підприємців розпорядженням КМУ від 17 листопада 2004 року №845-р утворено Українську академію бізнесу та підприємництва з віднесенням її до сфери управління Держпідприємництва України. Цим розпорядженням, зокрема, передбачено, починаючи з 2005 року, державне замовлення Академії на підготовку кадрів у сфері підприємництва. Програма Академії передбачає всебічну підготовку кадрів, у тому числі і правову освіту підприємців усіх категорій щодо започаткування, ведення власної справи та інших правових аспектів у сфері підприємництва.

Інститутом підготовки кадрів Державної служби зайнятості розроблені програми модульно-блочної підготовки підприємців, які включають теоретичну та практичну підготовку. Теоретична підготовка безробітних дає змогу засвоїти основи юридичних та правових знань, основи податкового та трудового законодавства, менеджменту та маркетингу. Практична – дозволяє пройти стажування на підприємстві та адаптуватися до роботи в умовах ринку. Підготовлені та апробовані навчальні програми „Вступ до організації підприємницької діяльності” та „Основи організації підприємницької діяльності з вивченням комп’ютерної техніки”.

З метою підвищення ділової активності молоді, розвитку її творчого потенціалу в регіонах провадиться робота щодо організації навчання молоді основам бізнесу, здійснюється її підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації. Навчання основам підприємництва запроваджено в навчальних закладах загальної, професійної та вищої освіти.

Міністерство освіти і науки України у 2005 році взяло участь у розробці та впровадженні Програми правової освіти підприємців в Україні.

Територіальними органами, підпорядкованими Держспоживстандарту України, систематично проводяться семінари для суб'єктів господарської діяльності з питань споживчої політики, захисту прав споживачів, стандартизації, метрології та сертифікації.

Укравтотрансом постійно ведеться робота щодо інформування автоперевізників стосовно змін у нормативно-правовій базі, яка регулює діяльність галузі автомобільного транспорту. Укравтотранс надає консультації у телефонному, письмовому режимі на запити перевізників, проводить наради, конференції за участю представників засобів масової інформації, а також надає правову інформацію через такі друковані засоби масової інформації, як „Перевізник” та „UAService”.

Поруч з реалізацією освітніх програм у сфері консюмеризму важливим є систематичне поширення інформації про діяльність державної служби захисту прав споживачів. З цієї метою відповідні органи співпрацюють із ЗМІ. Так, за 2010 рік у центральних та регіональних ЗМІ в цілому вийшло 12 920 матеріалів про діяльність Держспоживстандарту України та коментарів його представників. Зокрема, у друкованих виданнях та на Інтернет-сайтах опубліковано 7621 матеріал, вийшло 2233 телепередачі та телесюжети, 3290 радіопередач. На Урядовому порталі було розміщено 22 інформаційних повідомлення з актуальних питань діяльності Держспоживстандарту [12]. В мережі Internet функціонує web-портал Держспоживстандарту.

Держспоживстандартом підтримується співпраця з програмою «Акцент» (телеканал «Перший діловий»), передачею «Розставимо акценти» (ДТРК «Всесвітня служба «Українське телебачення і радіомовлення» (УТР), з редакторами рубрики «Споживач» газети «Урядовий кур'єр», рубрики «Жизнь» на споживчу тематику газети «Факты и комментарии», з авторами програм «Споживач» та «Гаряча тема» (Національна радіокомпанія України).

Підготовані та випущені в ефір 178 випусків програми «Знак якості» (телеканал «Інтер»), яка виходить за сприяння Держспоживстандарту України. [12].

З метою створення системи діючого діалогу та взаємодії інститутів громадського суспільства і влади у сфері захисту прав споживачів при Держспоживстандарті України створено консультативно-дорадчий орган – Громадську раду. До її складу входять 46 членів, які представляють інтереси підприємців, виробників, наукової еліти, споживачів, професійних спілок та роботодавців.

Провідні спеціалісти територіальних органів Держспоживстандарту України беруть участь у виїзних засіданнях управлінь облдержадміністрацій, які проводяться у районах областей з метою донесення до населення актуальних питань державної політики у сфері захисту прав споживачів. У 2010 році Держспоживстандартом України і його територіальними органами проведено 606 семінарів, 2824 лекції, 200 круглих столів, 122 прес-конференції, 85 гарячих ліній, 1061 нарада [12].

Можна стверджувати, що заходи в сфері інформування населення про діяльність Держспоживстандарту України є ефективними. Кількість заяв, скарг пропозицій до територіальних органів Держспоживстандарту України щороку збільшується. У 2010 році до територіальних управлінь у справах захисту прав споживачів надійшло понад 29 тисяч пропозицій, звернень, скарг та заяв від споживачів [12]. Ріст активності громадян щодо звернень до органів із захисту прав споживачів є позитивним показником розвитку консюмеризму.

Отже, у рамках сучасної політики консюмеризму України система заходів з підвищення рівня освіченості у сфері захисту прав споживачів поєднує чотири основні напрямки: впровадження основ споживчих знань у систему освіти; підви-

щення рівня професійної підготовки та перепідготовки фахівців сфери захисту прав споживачів; забезпечення правової освіти підприємців; систематичне поширення інформації серед населення про діяльність державних і недержавних консюмеристських організацій.

На сьогодні просвітництво у сфері захисту прав споживачів в Україні є, безперечно, перспективним напрямком політики консюмеризму, однак недостатньо ефективним. Постає необхідність значно оновити та збагатити сферу споживчої освіти. Зокрема, спираючись на загальноєвропейський та світовий досвід формування змісту шкільної освіти, слід впроваджувати основи споживчих знань починаючи з початкових класів. До того ж, споживча складова має проходити наскрізно через усю систему освіти від дошкільної до післядипломної.

Вивчення даного напрямку політики консюмеризму потребує подальшого поглиблення. В комплексі з дослідженням інших консюмеристських проблем і аспектів дана робота може зобразити повну картину стану вітчизняного консюмеризму та сприяти розробці відповідних конкретних рекомендацій з вдосконалення механізмів і підвищення ефективності системи консюмеризму в Україні.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Гриценчук О.О. Впровадження основ споживчих знань у систему загальної середньої освіти в Україні: Аналітичний коментар. – Захист прав споживачів у Європейському союзі. Спільнота споживачів та громадські об'єднання / О.О. Гриценчук, О.О. Овчарук // Аналітичний звіт. – 2007. – С. 34-36.
2. Мірошніченко В.І. Про впровадження економічної освіти / В.І. Мірошніченко // Пост-методика. – 2003. – №3(49). – С. 32-35.
3. Аналіз стану впровадження споживчої освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/education/11979
4. Шебулдаєва І.В. Основи споживчих знань: навч. посіб. / І.В. Шебулдаєва. – К.: Знання, 2000. – 180 с.
5. Петрущенков С.П. Культура споживання: навч. посіб. / С.П. Петрущенков, Н.В. Петрущенко. – К., 2001. – 192 с.
6. Основи споживчих знань: навч. посіб. / С.А. Вегера, А.С. Єрохіна, К.О. Максименко, Н.В. Прикульська, Р.Ю. Ханік-Посполітак; за заг. ред. К.О. Максименко, О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2008. – 192 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2003 р. № 1337 «Про утворення Українського науково-дослідного і навчального центру проблем стандартизації, сертифікації та якості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/z1/portal/search>.
8. Язвінська О.М. Історія консюмеризму: навч. посіб. / О.М. Язвінська. – 2-ге вид., перероб. й доп. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 364 с.
9. Коломієць Т.М. Експертиза товарів: підручник / Т.М. Коломієць, Н.В. Прикульська, О.Л. Романенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 273 с.
10. Салухіна Н.Г. Організація і технологія інспектування: навч. посіб. / Н.Г. Салухіна, О.Т. Башкатова. – К.: КНТЕУ, 2003.
11. Проект щорічної доповіді про стан захисту прав споживачів в Україні у 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dssu.gov.ua/document/38234/dopovid_2003.exe
12. Звіт про підсумки роботи Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dssu.gov.ua/control/uk/publish/article/system?art_id=85063

Надійшла до редколегії 30.08.2011

УДК 330.341.1

В.А. Здір

*Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана,
Черкаський державний бізнес-коледж***ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

В статті висвітлено еволюцію поглядів відомих економістів, як вітчизняних так і зарубіжних, щодо інноваційного розвитку держави.

Ключові слова: науково-технічний прогрес, науково-технічна сфера, інноваційна теорія, економічне зростання, нововведення, моделі економічного зростання.

В статье отражена эволюция взглядов известных экономистов, как отечественных, так и зарубежных, относительно инновационного развития государства.

Ключевые слова: научно-технический прогресс, научно-техническая сфера, инновационная теория, экономический рост, нововведение, модели экономического роста.

Evolution of views on the of the known domestic and foreign economists is reflected in the article, in relation to innovative development of the state.

Key words: scientific and technical progress, scientific and technical sphere, innovative theory, economy growing, innovation, patterns of economic growth.

Науково-технічний прогрес – один з важливих чинників економічного розвитку. Рівень науково-технічного розвитку в сучасному світі є не лише одним із важливих показників соціально-економічного прогресу країни, а й основним ресурсом її економічного зростання. Він визначає місце країни в світовій економіці. Визнання провідної ролі науково-технічної сфери в становленні та зміцненні господарства зумовлює необхідність розроблення та реалізації активної політики щодо зосередження національних ресурсів і зусиль на пріоритетних напрямках науково-технічного та соціально-економічного розвитку. Серед головних макроекономічних питань проблеми економічного зростання є найвагомішими, а прогнозування економічного розвитку постійно перебуває в центрі уваги науковців і практиків.

Науково-технічна сфера, результати розвитку якої дедалі інтенсивніше залучаються до господарського обігу, формуючи економіку інноваційного типу, стає важливим чинником глобалізації.

Доступ до нових технологій та ефективні освітні технології сьогодні є чи не найважливішими складовими моделі стійкого розвитку передових країн [15, с. 7]. Розбудова такої моделі сприяє конкурентоспроможності та світовому науково-технічному лідерству. Розвинуті країни спроможні забезпечити безперервну та інтенсивну конвертацію наукових знань у нові технології й товари, вони мають незаперечні переваги в забезпеченні стійких темпів економічного розвитку.

Зародження інноваційної теорії відноситься до початку ХХ ст. і відображене в працях західноєвропейських учених. Але питання, пов'язані з науково-технічним прогресом та його впливом на розвиток (трансформацію) суспільства, вивчалися й висвітлювалися в економічних теоріях, починаючи від класиків політекономії.

Причинам економічного зростання присвячено дослідження багатьох учених-економістів. Перші спроби аналізу цього процесу належать А. Сміту. А. Сміт пов'язував науково-технічний прогрес з характером розвитку і потребами виробництва [12]. Так, перший розділ своєї праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» Адам Сміт присвятив головним чином тому, що сучасні економісти називають науково-технічним прогресом і економічним зростанням. Вважаючи, що «значне збільшення кількості роботи, яку може виконати в результаті поділу праці та сама кількість працівників, залежить від трьох різних умов: по-перше, від

збільшення вправності кожного окремого працівника; по-друге, від економії часу, який зазвичай втрачається на перехід від одного виду праці до іншого; по-третє, від винаходу великої кількості машин, які полегшують і скорочують працю та дають змогу одній людині виконувати роботу кількох». Сміт наголошував, що для економічного розвитку необхідне постійне збільшення запасів капіталу завдяки інвестиціям, однак важливою є й якість самого капіталу. Інвестиції низької якості призводять до зростання коефіцієнта зношеності і сповільнення темпів зростання впродовж тривалого часу.

Важливе значення технічного прогресу в економічному розвитку простежується в працях Дж. Мілля, К. Маркса та ін. К. Маркс вважав розвиток продуктивних сил базисом, а науково-технічний прогрес надбудовою, тобто наслідком, а не причиною розвитку виробництва.

К. Маркс визначав нововведення, які вивільняють основний капітал, як будь-яке вдосконалення, що дає можливість скоротити необхідну робочу площу чи продовжити експлуатаційний термін машин. Е. Бем-Баверк уважав, що технологічні нововведення ведуть до продовження періоду виробництва, який може змінитися лише тоді, коли завдяки технології будуть створені нові продукти [1, с. 18].

До середини XVIII ст. побутувала думка, що єдиним засобом збільшення національного багатства було досягнення задовільного торговельного балансу.

Д. Юм заперечував цю думку і стверджував, що для економічного зростання основне значення має торговельний обіг, тобто експорт та імпорт.

Неокласична школа, яка представлена В. Джевонсом, А. Маршаллом, Л. Вальрасом, розглядала науково-технічний прогрес як заданий чинник при дослідженні ринкової економічної системи.

Кейнсіанська теорія, заснована Джоном Кейнсом, у 1930–1950 роках (напередодні Другої світової війни) розглядала економічні процеси в короткостроковому періоді, тому науково-технічному прогресу не приділялося достатньої уваги, він перебував у становищі «за інших рівних умов».

Принципово важливим висновком стало те, що економіка характеризується нейтральним впливом науково-технічного прогресу. Так, Р. Харрод визначав як нейтральний прогрес, при якому темп прирощення капіталу відповідає темпові збільшення доходів.

Модель Харрода-Домара є теоретичним обґрунтуванням необхідності активної державної економічної політики, і будь-яке відхилення від неї може спричинити подальше розбалансування економіки, а розвиток у нерегульованих умовах обов'язково призводить або до зростання безробіття, або до гострої нестачі робочої сили, депресії або напруженості в економіці [15, с. 9]. Таким є логічний висновок із багатьох інших розробок представників кейнсіанської школи.

Р. Солоу подолав надмірну визначеність моделі Харрода-Домара і встановив: якщо економіка є усталеною, то починають діяти сили, які зумовлюють стан її рівноваги на тривалий час. Особливість моделі Р. Солоу полягає в доведенні не лише можливості стійкої рівноваги в економіці, а й наявності природних тенденцій, що зумовлюють такий її стан, тобто в моделі Р. Солоу описано стабільний динамічний процес зростання.

Р. Солоу одним із перших показав провідну роль науково-технічного прогресу у виробничому процесі – на конкретних розрахунках довів, що за 1909–1949 рр. більш як 80% збільшення випуску продукції за 1 годину відпрацьованого часу відбулося за рахунок науково-технічного прогресу.

Ще одним із висновків, зроблених на основі моделі Р. Солоу, є провідна роль

досягнень науково-технічного прогресу в економічному зростанні, яке за його відсутності залежало б винятково від темпів зростання робочої сили, а зростання доходу на душу населення переривалося б. Тобто можна говорити про існування двох можливих типів політики, спрямованої на економічне зростання:

- заходи, що забезпечують зростання обсягу знань;
- заходи, спрямовані на збільшення частки сукупного продукту, що йде на акумулювання фізичного та людського капіталу.

Е. Денісон, використовуючи дані за 1929–1982 рр., вказував на процес накопичення знань, що забезпечує дві третини економічного зростання за рахунок науково-технічного прогресу. Решта пов'язана з ефективнішим розміщенням ресурсів та з економією чинників виробництва на одиницю продукції завдяки збільшенню масштабів виробництва, можливість якого надав науково-технічний прогрес.

Є багато моделей економічного зростання, але в усіх критерієм оцінювання внеску його теорії у розв'язання економічних проблем була й залишається спроможність або неспроможність теорії відповісти на питання, безпосередньо пов'язані з економічним розвитком.

Особливої актуальності ця проблема набула на початку XXI ст., що зумовлено збільшенням розриву у рівні розвитку провідних індустріальних країн та решти світу. Пошук відповідей призвів до прагнення знайти певний універсальний рецепт забезпечення стійкого довгострокового зростання. Коли йдеться про країни, що розвиваються, нерідко постає питання про створення умов для досягнення темпів зростання на 10-12 %, щоб населення більшості з них змогло вирватись із злиднів.

Припускається, що темпи науково-технічного прогресу можуть змінюватись, і навіть значною мірою, зокрема під впливом економічних чинників. Сучасні моделі передбачають: якщо не буде знайдено способу постійного прискорення НТП, то будь-які одноразові заходи лише тимчасово прискорять економічне зростання, і після поглинення цих заходів, темп зростання знову обмежиться темпом зростання робочої сили та вже здобутими науково-технічними досягненнями. Тому країни, що прагнуть стабільного економічного розвитку, який забезпечує поліпшення добробуту населення, проголошують XXI ст. ерою інтелектуальної власності.

Досягнення високих науково-технічних результатів, їх надійна правова охорона та ефективне використання дадуть змогу забезпечити стабільне економічне зростання на основі постійного вдосконалення технологічних процесів, що забезпечують випуск конкурентоспроможної продукції, яка задовольняє дедалі більші потреби людей.

У зв'язку з цим особливої ваги набувають концептуальні принципи моделі економічного зростання, запропонованої П. Ромером. Поряд із виробничими чинниками (людський капітал, затрати праці та капітал, елементи якого не є взаємозамінними) він розглядає особливий неконкурентний виробничий чинник – знання. Якщо в моделях Кобба-Дугласа і М. Леонтьєва всі засоби виробництва розглядаються як досконалі субститути, тобто припускається їх повна взаємозамінність, то в моделі П. Ромера норма заміщення елементів основних фондів дорівнює нулю, що засвідчує важливість технологічної структури розвитку системи, а вона, у свою чергу, відповідає доступному рівню знань.

За Ромером, темпи економічного зростання при незмінності ціни нових технологій залежать лише від величини людського капіталу, зосередженого у сфері здобуття нових знань. Унаслідок цього саме дослідницький сектор набуває значення головного чинника економічного прогресу.

По суті, таке міркування є послідовним розвитком думки Й. Шумпетера про

чинники економічного зростання. Він стверджує, що пошук і здійснення нових комбінацій чинників виробництва визначають форму, зміст і темпи економічного розвитку.

Здебільшого побудовані теоретичні моделі були обмежені передбаченням, що технологічний прогрес залежить від часу і слабо пов'язаний із процесами, що відбуваються всередині самої модельованої економічної системи.

На початку 90-х років XX ст. зацікавлення цією проблемою помітно збільшилося завдяки появі низки нових моделей економічного зростання з ендегенним технологічним прогресом. Ці моделі констатували технологічні зміни як результат здійснення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) економічними агентами, які прагнуть максимізувати свій прибуток на значно більшому відтинку часу. Інтуїтивна привабливість моделей економічного зростання з ендегенним технологічним процесом спонукала теоретиків до активних зусиль щодо усунення проблеми «ефекту масштабу». Якщо ці зусилля зрештою дадуть позитивні результати, то нові моделі стануть переконливим макроекономічним обґрунтуванням подальшого поглиблення міжнародної кооперації у сфері НДДКР.

У цей період було також визнано, що інноваційна діяльність може бути стратегічним чинником ринку, частиною загальної стратегії фірми, спрямованої на підтримку своєї монопольної позиції в галузі. На думку Й. Шумпетера – відомого теоретика економічної динаміки, головним чинником функціонування ринку є не статична конкуренція між виробниками існуючих продуктів, а реальна чи потенційна конкуренція нових продуктів або виробників, які застосовують нові технології. Він вважав, що інновація – це нова комбінація. Інновація в економіці, будь-яке нововведення в мистецтві, науці, життєвій практиці, головним чином полягає в рекомбінації концептуальних фізичних матеріалів, які існували на ринку (творче руйнування).

Український вчений Туган-Барановський зазначав, що в основу спадів і піднесення національних економік покладено технічний потенціал знарядь праці. Це означає, що процес їх виготовлення, вдосконалення і впровадження є пріоритетним. Використання прогресивного обладнання на підприємствах робить необхідним процес постійного розроблення новітніх технологій, що потребує впровадження нових методів управління й організації виробничих процесів.

Дж. Р. Хікс висловлював думку, що постійне рівномірне використання нововведень та інновацій сприяло б звільненню капіталістичної економіки від глибоких кризових потрясінь.

Розглянуті тенденції та специфічні особливості економічного зростання, що мають місце в період перетворення індустріального суспільства на постіндустріальне, визначають стійкий розвиток економіки за умови її збалансованої взаємодії з природою, а також сприяють гуманізації економічного розвитку.

Але головною постаттю серед фундаторів інноваційних теорій економічного розвитку, безперечно, є австрійський економіст Йозеф Шумпетер (1883–1950) [16]. Ще в 30-ті роки він ввів поняття інновації, трактуючи його, як зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації промисловості.

Економічні категорії «інновація», «інноваційний процес» Й. Шумпетер поєднав з теорією довгострокових циклічних коливань – теорією «довгих хвиль» М.Д. Кондратьєва (1892–1938) [7]. Для обґрунтування своєї теорії М.Д. Кондратьєв здійснив аналіз статистичних даних 4 провідних капіталістичних країн – Англії, Франції, США, Німеччини. Вивчення цих даних дало Кондратьєву підстави для

висновку, що існують цикли економічної кон'юнктури – «довгі хвилі» з середньою тривалістю 54 роки (пожвавлення виробництва, потім його бурхливий підйом, криза перевиробництва, яка переходить у стадію депресії). Відповідно до цієї концепції розвиток світової економіки, починаючи від першої промислової революції й до кінця XX ст., описується як проходження чотирьох довгих циклів, зумовлених зародженням, освоєнням у господарській практиці та поширенням радикальних інновацій. Поява таких інновацій змінює панівну технологічну парадигму, сприяє виникненню й розвитку нових галузей матеріального виробництва, залученню в господарський обіг нових ресурсів, швидкому формуванню нової інфраструктури, внаслідок чого прискорюється суспільний розвиток.

У праці відомого німецького економіста Г. Менша «Технологічний пат: Інновації долають депресію» зроблено висновок, що висока концентрація базисних нововведень дає змогу подолати «технологічний пат» і започатковує економічне зростання на якісно новій основі [5]. На його думку, у моменти, коли базисні нововведення вичерпують свій потенціал, виникає ситуація «технологічного пату», що визначає застій в економічному розвитку. Учений вводить в інноватику це нове поняття і визначає, що промисловий розвиток — це перехід від одного технологічного пату до нового. Дослідник пояснює нерівномірність інноваційної активності особливостями функціонування ринкової економіки. Якщо дохідність фінансових операцій вище середньої дохідності фінансових інвестицій, то економіка виявляється не підготовленою до інвестування. У разі зниження норми прибутку в грошово-кредитній сфері до рівня нижчого, ніж у промисловості, фінансова сфера готова інвестувати в реальний сектор. Упровадження базисних інновацій виявляється єдиною можливістю прибуткового інвестування у фазі депресії, яку Г. Менш вважає генератором умов для появи новинок. Він припускає можливе пасивне очікування закінчення депресії. Отже, вчений спробував пов'язати темпи економічного зростання і циклічність із появою базових нововведень, оскільки в результаті їх появи виникають нові підприємства, цикли розвитку яких взаємопов'язані. Деякі концепції дослідника носять суперечливий характер і тому були розвинуті іншими авторами.

Сучасні інноваційні теорії пов'язані з розвитком постіндустріального суспільства.

Найпоширеніший і науково визнаний термін «постіндустріальне суспільство» ввів у науковий обіг американський соціолог Д. Белл у 1959 р. (хоч він визнає, що в 1958 р. цей термін вживав американський соціолог Д. Рісмен у назві своєї статті «Дозвілля і робота в постіндустріальному суспільстві»). Е. Тоффлер використав терміни «суперіндустріальне суспільство» та «суспільство третьої хвилі»; Ж. Фурасте – «суспільство послуг», Р. Хейлбронер – «постіндустріальний капіталізм», Е. Бжезінський – «технотронне суспільство», Е. Масуда – «інформаційне суспільство», Дж. Несбіт – «суспільство інформатики та високої технології».

Найсерйознішу спробу зазирнути за межі індустріального суспільства і накреслити магістральний шлях його трансформації здійснив Питирим Сорокін. У праці «Головні тенденції нашого часу» (1964) він переконливо показав ознаки взаємної конвергенції капіталізму й соціалізму в змішаний соціокультурний тип.

Е. Тоффлер одним із перших відповів на виклик часу, назвавши майбутній переворот «третьою хвилею» (слідом за «першою хвилею», що породила 10 тисячоліть тому аграрну цивілізацію, і «другою хвилею», яка стала джерелом становлення індустріального суспільства): «Початок цієї нової цивілізації – єдиний факт часу, в якому ми живемо [10]. Це – центральна подія, ключ до розуміння часу, який іде за

сьогоденням... Людство чекають різкі зміни. Воно стоїть перед глибоким соціальним переворотом і творчою реалізацією всього часу... Третя хвиля несе з собою притаманний їй новий устрій життя, заснований на різноманітних відтворювальних джерелах енергії, методах виробництва, що роблять непотрібними більшість фабричних збиральних конвеєрів, на новій структурі, яку можна було б назвати «електронним котеджем»; на радикально змінених школах і об'єднаннях майбутнього. Цивілізація, що виникає, пише для нас нові правила поведінки й веде нас за межі стандартизації, синхронізації і централізації... Вона могла б (за деякої розумної допомоги з нашого боку) перетворитися на першу – за весь відомий нам період історії – дійсно людську цивілізацію».

Д. Белл виокремлює такі новації, покладені в основу третьої технологічної революції:

- заміну механічних, електричних і електромеханічних систем на електронні;
- мініатюризацію елементів, відкриття транзисторів, яке можна порівняти з відкриттям енергії пари;
- перетворення інформації на цифрову форму;
- програмне забезпечення, що дає можливість користувачеві комп'ютера швидко розв'язувати різні завдання;
- фотоніку – ключову технологію транспортування у надчистому склі або оптичному волокні великих обсягів цифрових даних за допомогою лазера.

Д. Белл зауважує, що постіндустріальне суспільство – це новий принцип соціально-технологічної організації і новий спосіб життя, який витісняє індустріальну систему.

Характерні риси постіндустріального суспільства:

- гуманізація технологічного прогресу, його структури, спрямованість інтелектуальних та інженерних зусиль, відкриттів, винаходів та інновацій передусім на задоволення потреб людини в екологічно чистому харчуванні, боротьбу з хворобами та зміцнення здоров'я, підвищення рівня освіти, збереження та збагачення культурної спадщини в усьому її розмаїтті;
- екологізація технологічного прогресу, засвоєння й поширення принципово нових безвідходних технологій, поновлюваних джерел енергії, засобів моніторингу навколишнього середовища, що дають можливість спочатку зменшити темпи зростання споживання природних ресурсів і викидів у навколишнє середовище, а потім і максимально їх скоротити;
- глобалізація науково-технічного перевороту, швидке поширення його досягнень по всіх країнах для скорочення технологічного та економічного розриву між ними.

Розглядаючи постіндустріальне суспільство в усіх його виявах, можна стверджувати, що сутність його подвійна:

- джерела нововведень дедалі більшою мірою залежать від результатів досліджень та конструкторських розробок;
- «сила» суспільства, що вимірюється зростанням часток ВВП в частці зайнятих, приріст яких швидше відбувається в секторі інформації та знань.

Слід зауважити, що аргументованим є міркування П. Друкера з цього приводу: «Що стало вирішальним для суспільства, так це центральна роль теоретичного знання, перевага теорії над емпіризмом і кодифікація знань в абстрактні системи символів, які можуть бути передані різними засобами».

Тому у процесі розвитку науки не лише створюються інтелектуальні нововведення, на підставі яких потім формуються нові технології виробництва й засоби

споживання, а й здійснюється перетворення самих людей як суб'єктів господарювання, які виступають носіями нових здібностей і потреб. Тобто формується інноваційна економіка, в якій наука перетворюється на генератор людського потенціалу.

Можна вважати, що сучасний етап розвитку людства пов'язаний із постіндустріальним суспільством, а продуктивні сили в ході історичного розвитку ускладнили свою структуру й набули нових матеріальних і нематеріальних складових. При цьому стрижневою складовою залишається людина, а визначальними складовими стають специфічні продуктивні сили – наука й технології.

На сучасному етапі українські економісти по-різному висвітлюють погляди щодо інноваційного розвитку.

Зокрема, Буднікевич І.М., Школа І.М. вважають, що інновація – комплексний процес, спрямований на створення, розроблення та доведення наукової чи будь-якої іншої нової ідеї до стадії комерційного використання та поширення в економіці [2].

Покропивний С.Ф. стверджує, що інновація – впровадження в господарську практику результатів інноваційних процесів [11].

Інновації – це кінцевий результат діяльності з реалізації нового чи вдосконаленого продукту, що реалізується на ринку, нового чи вдосконаленого процесу, що використовується в практичній діяльності.

Морозов Ю. описує інновації в широкому розумінні – це прибуткове використання новачків у вигляді нових технологій, видів продукції і послуг, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного, адміністративного чи іншого характеру [9].

На думку Фатхутдинова Р. [14] інновація – це кінцевий результат упровадження новинок з метою зміни об'єкта управління й отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту.

Мединский В. [8] трактує інновацію як об'єкт, упроваджений у виробництво в результаті проведеного наукового дослідження або зробленого відкриття, якісно відмінний від попереднього аналога.

Окремими базовими елементами продуктивних сил у постіндустріальному суспільстві є:

- інтелектуальний ресурс (накопичені знання, культура, освітній рівень і кваліфікація персоналу, об'єкти інтелектуальної власності);
- інформаційний ресурс.

Досягнення прогресу пов'язані з проблемами характеру розвитку [13].

За низкою економічних, соціальних, технологічних показників відставання має долатися через прорив індустріальної країни, яка зіткнулася з викликами постіндустріального розвитку. Це шлях до постіндустріалізації, що є цілісною системою і містить елементи саморозвитку, гармонійно «вбудовує» інноваційний розвиток у стратегію модернізації українського суспільства. Рух України до відкритої демократичної держави та входження її у світовий простір можуть бути реалізовані через органічний взаємозв'язок модернізації та інновацій. І хоча найефективнішою є модернізація, що торкається всіх сторін суспільного життя, все ж актуальною і стверджувальною є теза, що «все нові й нові технологічні інновації визначатимуть чергові революції в суспільстві та домінування тих чи інших його сегментів над іншими. Вони будуть визначати еволюцію природно-соціальних систем».

Тенденції розвитку світової економіки переконливо доводять: якщо Україна прагне бути самостійною й незалежною державою, то у неї не може бути іншого шляху розвитку, ніж формування економіки інноваційного типу [6]. Недооціню-

вання цієї обставини вже в найближчі роки може призвести до того, що Україна буде витіснена з ринку, а це врешті-решт не дасть їй змоги піднести до сучасних стандартів рівень життя населення й забезпечити безпеку держави в цілому.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Буднікевич І.М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні / І.М. Буднікевич, І.М. Школа. – Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – С. 29.
3. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного экономического развития / С.Ю. Глазьев. – М., 1993. – 318 с.
4. Инновационный процесс в странах развитого капитализма (методы, формы, механизм) / под ред. И.Е. Рудаковой. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 411 с.
5. Ковалев Г.Д. Основы инновационного менеджмента: учеб. для вузов / Г.Д. Ковалев; под ред. проф. В.А. Швандара. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 284 с.
6. Курнышева И. Условия инновационного развития / И. Курнышева // Экономист. – 2001. – № 7. – С. 9-19.
7. Лукашевич И. Развитие идей Н.Д. Кондратьева в теориях длинных волн нововведений / И. Лукашевич // Вопросы экономики. – 1992. – № 3. – С. 81-94.
8. Мединский В. Инновационный менеджмент / В. Мединский. – М.: Инфра-М, 2002. – С. 5.
9. Морозов Ю. Инновационный менеджмент / Ю. Морозов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 6.
10. Павленко І.А. Економіка та організація інноваційної діяльності: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / І.А. Павленко, Н.П. Гончарова, Г.О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2002. – 150 с.
11. Покропивний С.Ф. Інноваційний менеджмент у ринковій системі господарювання / С.Ф. Покропивний // Економіка України. – 1995. – № 2. – С. 24.
12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 678 с.
13. Ткачева Н.Н. Проблемы развития инновационной сферы в Украине / Н.Н. Ткачева, С.А. Чернов // Менеджер. – 2000. – № 3. – С. 66-71.
14. Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность: экономика, стратегия управление / Р. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 279
15. Федулова Л.І. Інноваційна економіка / Л.І. Федулова. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.
16. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 453 с.

Надійшла до редколегії 26.08.2011